

Kan vi få tillbaka stjärnorna?

När städerna började lysas upp försvann ett kulturarv. Förr var astronomi en del av vår vardag. Nu har många yrkesastronomer svårt att känna igen vanliga stjärnbilder. Men intresset hos allmänheten för att få uppleva en mörk natthimmel tycks öka.

Sedan början på 1900-talet har det skett en kraftig urbanisering, inte bara i Sverige utan på hela jorden. Samtidigt har den tekniska utvecklingen gått i en rasande takt, och elektrisk utomhusbelysning är sedan länge en självklarhet för de flesta. Kombinationen av att majoriteten av befolkningen nu bor i städer och att städerna är ständigt upplysta har lett till att människor i dag är betydligt mindre upplysta när det gäller kunskaper om stjärnhimlen.

– Den allmänna kunskapen om stjärnbilder försvinner ju när man inte ser dem. De flesta kan peka ut Karlavagnen och några kan peka ut Orion, men där tar det stopp. Stjärnhimlen är ett kulturarv som vi har förlorat, säger Johan Kärnfelt, docent i idé- och lärdoms historia vid Göteborgs universitet.

Att allmänhetens kunskaper om stjärnhimlen sträcker sig till två stjärnbilder bekräftas av Tanja

Nymark, som är pedagogisk utvecklare vid Vetenskapens hus i Stockholm.

– Min bild är att de jag träffar känner till två stjärnbilder, Karlavagnen och Orion, men när jag växte upp kände man till fler, säger hon.

Att det är belysningen som är boven i dramat är naturligtvis inte givet, men en indikation på att så är fallet är att kunskaperna tycks vara sämre i städerna än på landsbygden. Tanja Nymark är uppvuxen i norra Norge, som är betydligt mörkare om vintrarna än vad Stockholm är. Hon berättar att kunskaperna hemma är likadana nu som de var när hon växte upp.

– Jag känner ju själv att man inte tittar lika mycket på himlen nu i Stockholm, eftersom det inte finns så mycket att se, säger hon.

text: Henrik Sandgren

foto: Stefan R. Nilsson

Förr i tiden var astronomi en del av vardagen. I Sverige fanns det kalendrar i varje hem, och där stod det bland annat vilka planeter som syntes och i vilken stjärnbild de stod. Folk visste att det var Saturnus som började bli synlig i öster om kvällarna eller att nästa fullmåne är om en vecka. Nu är det få som vet vad det är som lyser på himlen, och starkt lysande planeter som Venus och Jupiter är ofta orsaken bakom ufo-rapporter.

– Vi lever ju i en kultur där vi är rädda för mörkret. Det är väl bara amatörastronomer som uppskattar det, alla andra tänder lampor, säger Johan Kärnfelt.

I den mån det drivs kamp mot ljusföroreningar är det nästan uteslutande amatörastronomer som gör det. Det största initiativet är International Dark Sky Association, som sedan starten 1988 har hunnit etablera sig i 16 länder, dock inte i

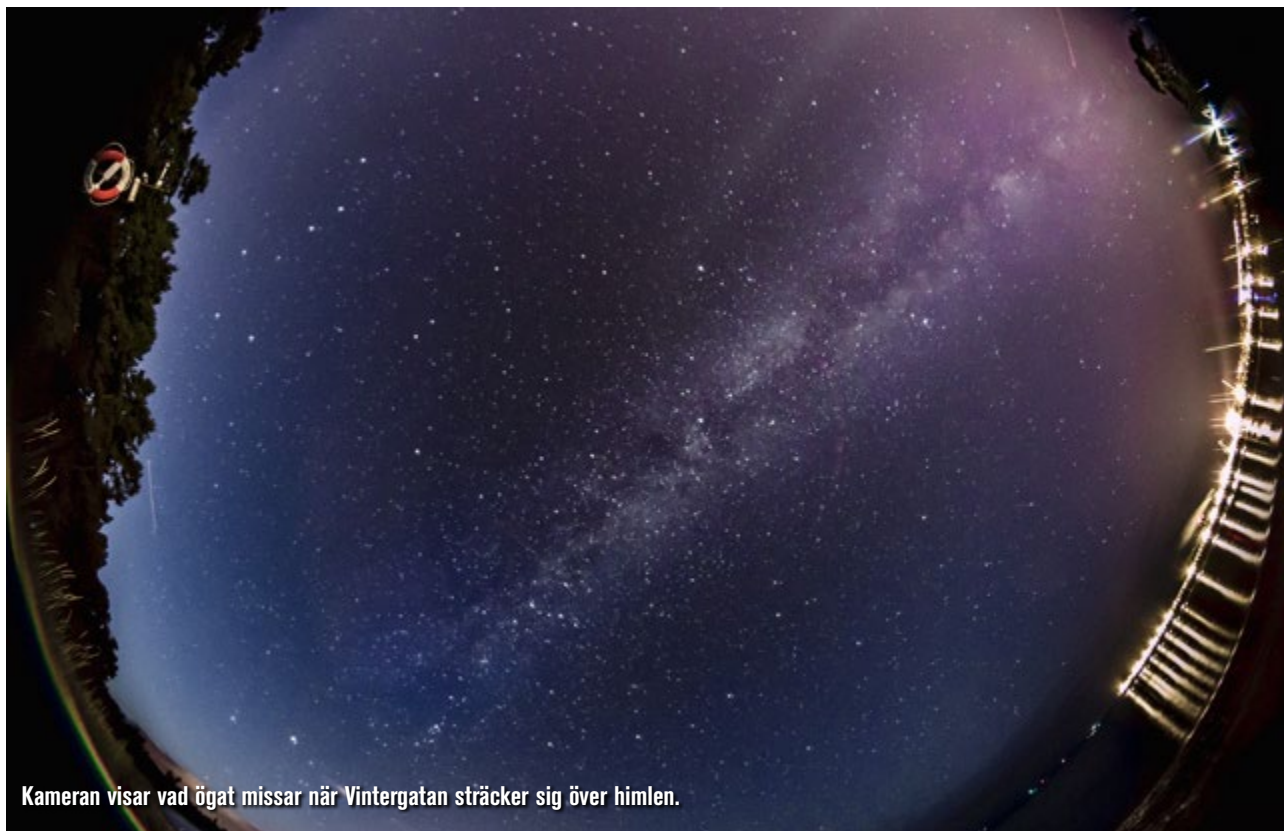
Vintergatan tävlar gatlamporna i Åhus och med strålkastaren på taket till Vin & Sprints fabrik. En perseidmeteor syns ovan sjön.

Sverige. Bland professionella astronomer tycks det inte vara lika vanligt att man engagerar sig mot upplysningen av natthimlen.

– För professionella astronomer spelar ljusföroreningarna inte lika stor roll eftersom de bygger sina teleskop uppe i bergen i Chile, men för amatörastronomer spelar det ju jättestor roll, säger Johan Kärnfelt.

Professionella astronomer observerar dessutom ofta i andra våglängder och ibland med teleskop som ligger utanför jordatmosfären. Men trots att de inte påverkas lika mycket av ljusföroreningar som amatörastronomer gör, tror Johan Kärnfelt ändå att ljusföroreningarna bidragit till en förändring av den professionella astronomin.

– Jag hade en föreläsning för några astronomer och visade en bild på en stjärnbild, och det var kanske fyra stycken som visste vilken det var, säger han.

Kameran visar vad ögat missar när Vintergatan sträcker sig över himlen.

Johan Kärnfelt poängterar att han tror att astronomin nog står starkare i dag än den någonsin gjort, vi vet mer än någonsin och det bedrivs mycket forskning. Men samtidigt har kanske den allmänna nyfikenheten över vad det är för någonting som syns på himlen minskat. Det kan ha gjort att astronomer baserar sitt yrkesval på andra saker nu, och kanske inte blir astronomer för att de fascinerats över stjärnhimlen.

– För att man ska kunna bli nyfiken på stjärnhimlen måste den ju synas, ser man bara de tio starkaste stjärnorna är det inte så mycket att undra över. För kanske 30 år sedan hade de som blev astronomer en grundutbildning i astronomi, i dag är de fysiker som tillämpar fysiken på astronomiska frågor. Det tror jag nog har förändrat förhållningssättet, säger han.

Men även de som inte är astronomer drabbas av belysningen, inte bara genom ett förlorat kulturarv utan även genom att det faktiskt är en naturupplevelse att få se Vintergatan i all sin prakt.

– Att få se en riktigt mörk stjärnhimmel är en speciell sorts naturupplevelse som det är ganska få som upplevt i dag, den aspekten tycker jag nästan är viktigare än kulturarvet, säger Johan Kärnfelt.

Det finns dock fortfarande mörka platser kvar, även här i Sverige. En av de mörkaste platserna i landet, som samtidigt har väldigt lite regn, är Abisko i Lappland. Där öppnades Aurora Sky Station av Svenska turistföreningen år 2007, som sedan dess har marknadsfört det som en av de bästa platserna på jorden för att få se norrsken. Där har de märkt av att intresset har ökat dramatiskt sedan starten. Första säsongen hade de 200 besökare, och nu har de ungefär 25 000 gästnätter under en säsong från oktober till mars.

– Det har varit en ökande trend och den ökar fortfarande, säger Hans Norén, f.d. platschef på Aurora Sky Station.

Visserligen är betoningen stark på just norrsken i marknadsföringen, men det kan ändå ge en liten indikation på att intresset för astronomiska naturupplevelser ökar hos allmänheten. Även de som har otur och kommer dit när det inte är norrsken brukar ändå förundras över stjärnhimlen.

– Majoriteten tycker det är en upplevelse även om norrsken uteblir, många bor i storstäder där de aldrig upplevt en klar stjärnhimmel tidigare, säger Hans Norén.

De flesta gästerna, ungefär 95 procent, är internationella. Sverige tycks ligga lite på efterkälken när kommer till att uppskatta en mörk stjärnhimmel, men det finns inspiration att hämta från andra länder. I exempelvis England finns initiativet Dark Sky Discovery som bland annat kartlägger var det finns mörka platser dit folk kan åka med sina teleskop. Någon motsvarighet finns inte i Sverige ännu, så i dagsläget får man nöja sig med att prata med amatörastronomer eller fråga på internetforum om var det finns bra platser att titta på stjärnor. Men om trenderna med ökad miljömedvetenhet, växande norrskensturism och kanske framförallt fortsatt fler amatörastronomer (PA 2014/2) fortsätter, så kanske fler lampor släcks i framtiden. Då kanske det kommer att gå att uppleva mörka nätter även söder om polcirkeln, och kanske kan astronomi då bli en del av vardagen igen.

– Att uppleva en mörk kväll med eller utan norrsken är en fantastisk upplevelse, och en ögonöppnare för oss svenskar som fortfarande har relativt lätt att ta oss ut i natur som upplevs som orörd, säger Hans Norén. ★

HENRIK SANDGREN är frilansjournalist och amatörastronom. Stefan R. Nilsson är fotograf med bas i Åhus, Skåne. Fler av hans bilder hittar du på www.digitaliz.se.